

IN MEMORIAM

Zmarł profesor Tadeusz Kisielewski (1939–2012)

Tadeusz Kisielewski urodził się 14 II 1939 r. w Sierpcu. Tu w 1956 r. ukończył szkołę średnią. W miejscowym liceum bliżej zainteresował się przedmiotami humanistycznymi, w tym historią. Po latach jednakże utyskiwał, że w szkole „historia kończyła się na Powstaniu Styczniowym i represjach popowstaniowych”. Dodał również, że niewiele dobrego na lekcjach szkolnych słyszał o II Rzeczypospolitej, Józefie Piłsudskim i Romanie Dmowskim. Podobnie sprawa wyglądała z Armią Krajową i Polskim Państwem Podziemnym¹. Biorąc pod uwagę fakt, iż wywodził się z patriotycznej i antykomunistycznej rodziny — postanowił nadrobić wszelkie zaległości. Rozpoczął zatem studia historyczne na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu. Pracę magisterską przygotował w 1962 r. na seminarium

¹ T. Kisielewski, *Czas przeszły teraźniejszy*, Bydgoszcz 2009, s. 112–113.

prof. Witolda Łukaszewicza. Po studiach rozpoczął pracę w szkole podstawowej na Saskiej Kępie w Warszawie. W 1964 r. wstąpił do Zjednoczonego Stronnictwa Ludowego, do koła działającego przy Uniwersytecie Warszawskim. Poznał wówczas kilku historyków (m.in. Kazimierza Przybysza), dzięki którym już niedługo później znalazł zatrudnienie w Zakładzie Historii Ruchu Ludowego. W 1972 r. przeszedł do Ludowej Spółdzielni Wydawniczej i rozpoczął pracę w redakcji „Wsi Współczesnej”. Wówczas po raz pierwszy i nie ostatni popadł w konflikt z działaczami ZSL i PZPR. Sprawa dotyczyła Jego artykułu pt. *Spoleczne uwarunkowania demokracji socjalistycznej*, który został opublikowany we „Wsi Współczesnej” i wręcz natychmiast skrytykowany przez pezetpeerowskie „Nowe Drogi”, oraz książki pt. *Krótki zarys historii ruchu ludowego*, na której druk Tadeusz Kisielewski wyraził zgodę jako szef Redakcji Historycznej Ludowej Spółdzielni Wydawniczej i na dodatek był autorem pierwszej zakwestionowanej części. Jak nie trudno się domyśleć, krytyka spowodowała natychmiastowe zwolnienie z pracy. Otrzymał w zamian kilkuletnie stypendium naukowe.

Finalizował zatem badania związane z rozprawą doktorską. Pracę doktorską pt. *Heroizm i kompromis. Portret zbiorowy działaczy ludowych. Część I: okres zaborów* obronił w 1973 r. na Wyższej Szkole Nauk Społecznych w Warszawie. Jak po latach sam zauważył, „obrona tej pracy wzbudziła w WSNS pewną sensację, gdyż przez niektórych jej «uczonych» [...] uznana została za pracę niemarksistowską, a wręcz agrarystyczną, ale uratował ją Adolf Dobiszewski, gdyż ją firmował... gdzieś w KC PZPR”². Dwa lata później doktorat Tadeusza Kisielewskiego ujrzał światło dzienne w wydawnictwie Książka i Wiedza. Druga część tej publikacji pt. *Heroizm i kompromis. Portret zbiorowy działaczy ludowych. Część II: Rzeczpospolita, wojna i okupacja. Polska Ludowa*, która ukazała się w 1979 r., dała podstawę do habilitacji. Obie prace doczekały się kilkunastu bardzo dobrych recenzji ogłoszonych w prasie Zjednoczonego Stronnictwa Ludowego i czasopismach naukowych. Ich autorami byli m.in. profesorowie i doktorzy: Jan Borkowski, Krzysztof Dunin-Wąsowicz, Jan Jachymek, Tadeusz Łepkowski, Aleksander Łuczak, Stefan Pastuszka i Andrzej Zakrzewski. W owym czasie byli to najwybitniejsi badacze historii polskich chłopów i ruchu ludowego. Dość tu tylko zauważyć, że np. dr Andrzej Zakrzewski miał za sobą edycję głośniejszą w tym okresie pracy pt. *Wincenty Witos, chłopski polityk i mąż stanu* (Warszawa 1977).

W 1987 r. Tadeusz Kisielewski poszedł za przysłowiowym ciosem i wydał drukiem kolejną ważną pracę pt. *Ojczyzna, chłopci, ludowcy*, w której podniósł zagadnienia dotyczące wkładu polskich chłopów i działaczy ruchu ludowego w dzieło odbudowy niepodległości Polski w 1918 r. Rozprawę tę pozytywnie zrecenzowali Romuald Turkowski we „Wsi Współczesnej” i niżej podpisany na łamach „Dziejów Najnowszych”. Wydaje się, iż ta ostatnia publikacja (nagrodzona nagrodą im. Macieja Rataja) zamknęła kilkunastoletni okres fascynacji Autora dziejami ruchu ludowego, mierzony trzema monografiami oraz kilkudziesięcioma artykułami naukowymi i popularnonaukowymi. Aczkolwiek należy tu zauważyć, iż Tadeusz Kisielewski powracał jeszcze do szeroko rozumianej problematyki ludowej, chociażby poprzez zainteresowania postacią Stanisława Mikołajczyka, bardziej jednak jako premiera rządu RP na obczyźnie niż działacza ludowego. Z tego zakresu wydał drukiem m.in. pracę pt. *Piłsudski, Sikorski..., Mikołajczyk* (Warszawa 1991). Rok później zaś opublikował fragment archiwum Józefa Retingera (*Z archiwum Józefa Retingera. Listy do przywódców ruchu ludowego z lat 1938–1939*, „Dzieje Najnowsze”, 1992, nr 3). W ślad za powyższą wymienioną książką *Piłsudski, Sikorski..., Mikołajczyk*, w tym samym roku światło dzienne ujrzała praca pt. *Federacja*

² T. Kisielewski, *Własnym kursem. Wybór pism historycznych i politycznych z lat 1967–2003 z komentarzami*, Bydgoszcz 2003, s. 36.

Środkowo–Europejska. Pertraktacje polsko–czeskosłowackie 1939–1943. Wywołała ona żywe zainteresowanie wśród historyków zajmujących się działalnością rządu RP na obczyźnie i relacjami polsko–czeskosłowackimi. Kilka bardzo pochlebnych oraz polemicznych recenzji na jej temat, w prestiżowych polskich czasopismach naukowych, opublikowali m.in. dr Henryk Bartoszewicz, prof. Marek Kazimierz Kamiński, dr Andrzej Koryn, prof. Jerzy Koziński i prof. Jaroslav Valenta, najbardziej poczytny w owym czasie czeski historyk — znany zwłaszcza z antypolskich publikacji. Ożywioną dyskusję obaj historycy na temat wymienionej książki przeprowadzili w 1993 r. na łamach dwóch czasopism: „Dzieje Najnowsze” i „Slovensky prehled”. Na podstawie dotychczasowego dorobku naukowego oraz pracy *Federacja Środkowo–Europejska. Pertraktacje polsko–czeskosłowackie 1939–1943* Tadeusz Kisielewski na wniosek Centralnej Komisji do Spraw Stopni i Tytułów Naukowych otrzymał z rąk prezydenta gen. Wojciecha Jaruzelskiego nominację profesorską.

Oprócz działalności naukowej w ramach Zakładu Historii Ruchu Ludowego w Warszawie, Tadeusz Kisielewski był również nauczycielem akademickim. Pracował na kilku krajowych uczelniach: Wyższej Szkole Pedagogicznej w Częstochowie, Mazowieckiej Wyższej Szkole Humanistyczno–Pedagogicznej w Łowiczu, Uniwersytecie Warmińsko–Mazurskim w Olsztynie, Szkole Wyższej im. Bogdana Jańskiego w Warszawie oraz Uniwersytecie Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy. Wypromował w sumie ponad dwustu licencjatów i magistrów oraz jednego doktora (Tomasza Kuczura)³. Często uczestniczył w procedurze habilitacyjnej oraz o nadanie tytułu naukowego profesora. Prof. Tadeusz Kisielewski recenzował m.in. dorobek habilitacyjny: Zdzisława Biegańskiego, Sławomira Cenckiewicza i Tadeusza Wolszy oraz profesorski: Antoniego Dudka, Janusza Gruchały i Jana Molendy.

Podjmując pracę na wyższej uczelni, udanie łączył pracę dydaktyczną z naukową. Wystarczy spojrzeć w tym wypadku na Jego dorobek naukowy, aby przekonać się, że po rozpoczęciu pracy dydaktycznej natychmiast inicjował konferencje naukowe i różnego rodzaju publikacje, w tym wydawnictwa źródeł. Praca w Częstochowie zaowocowała wydaniem unikatowych *Zapisków historyczno–politycznych z lat 1981–1991* (Częstochowa 1994) oraz zbioru źródeł pt. *Spory o ustrój Polski niepodległej. Sprawa narodowa i polityka. Dokumenty z lat 1939–1943* (Częstochowa 1994). Pobyt w Łowiczu, bardziej wszakże naukowy niż dydaktyczny, wzbogacił interesującą publikacją pt. *Partia i literaci. Dokumenty biura politycznego KC PZPR 1959* (Łowicz 1996) oraz pracą pt. *Gra o Polskę*, na którą składało się 20 felietonów opublikowanych wcześniej w czasopiśmie „Masovia Mater”, której był redaktorem naczelnym. Z kolei kilkuletni pobyt w Olsztynie przyniósł pracę zbiorową pod redakcją Tadeusza Kisielewskiego i Norberta Kasarka pt. *Czy Europa Środkowo–Wschodnia mogła się wybić na wolność?* (Olsztyn 1996). W tomie artykuły pomieścili: dr Henryk Bartoszewicz, prof. Marek K. Kamiński, dr Andrzej Koryn, prof. Adam Koseski, prof. Jerzy Robert Nowak i prof. Michał J. Zacharias. Prof. Tadeusz Kisielewski przygotował do druku w tym wypadku niezwykle interesujące studium pt. *Czy Polska miała szansę wybicia się na niepodległość? Linia realistyczno–pragmatyczna i realistyczno–niezłomna w polityce polskiej przelomu wojny i pokoju*. W artykule tym wnikliwej analizie poddał powojenną politykę Stanisława Mikołajczyka. W końcu w ramach naukowej działalności w Bydgoszczy prof. Tadeusz Kisielewski wydał drukiem pracę zbiorową pt. *Droga ku wojnie. Polityka europejska i amerykańska w przededniu drugiej wojny światowej* (Bydgoszcz 1999). W tomie tym studia i artykuły opublikowali m.in. prof. Włodzimierz Jastrzębski, prof. Marek K. Kamiński, dr Maria Pasztor, prof. Michał J. Zacharias, prof. Tomasz

³ Pod kierunkiem prof. T. Kisielewskiego Tomasz Kuczur przygotował rozprawę doktorską pt. *Polityczny ruch ludowy w Polsce — transformacja partyjna*, Toruń 2005.

Wituch, dr Andrzej Essen, dr Andrzej Koryn i dr Hanna Marczevska-Zagdańska, najlepsi w kraju specjaliści z zakresu polityki zagranicznej II Rzeczypospolitej oraz stosunków międzynarodowych w latach 1918–1939. Oprócz tego razem z prof. Andrzejem Wojtasem przygotował do druku pracę pt. *Polska i wieś na drodze do Unii Europejskiej* (Bydgoszcz 2004). Ten niewielki tomik zawierał teksty pracowników Instytutu Nauk Politycznych Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy (T. Kisielewskiego, A. Wojtasa, T. Kuczura, Daniela Piotrowskiego, T. Wolszy) oraz prof. Zbigniewa T. Wierzbickiego i premiera prof. Jerzego Buzka, który przygotował studium pt. *Koncepcja modernizacji państwa — ze szczególnym uwzględnieniem problematyki wiejskiej w polityce rządu w latach 1997–2001*. Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego wydało również drukiem dwa cenne wybory dokumentów dotyczące lat 1946–1947, których współautorami byli: Tadeusz Kisielewski i Michał Strzelecki oraz w drugiej publikacji dodatkowo jeszcze Tomasz Kuczur: *Głosowanie Ludowe z 30 czerwca 1946 r. w raportach Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego. Wybór dokumentów* (Bydgoszcz 2000), *Wybory do Sejmu Ustawodawczego z dnia 19 stycznia 1947 roku. Wybór dokumentów* (Bydgoszcz 2006). Oprócz tego Tadeusz Kisielewski wspólnie z Tomaszem Kuczurem przygotowali również do druku *Archiwum polityczne emigranta. Kolekcja Józefa Rzemieniewskiego (1946–1987). Wybór dokumentów* (Bydgoszcz 2002). W końcu Rada Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy jednogłośnie wytypowała prof. Tadeusza Kisielewskiego do grona elektorów wybierających członków Rady Instytutu Pamięci Narodowej. Był wiceprzewodniczącym komisji elektorów.

W XXI w. coraz częściej zajmował się dziejami PRL oraz komentowaniem bieżących wydarzeń politycznych. Swoje badania związane z PRL argumentował: „Zainteresowania historią Polski Ludowej, w tym i naukowe, to w dużym stopniu wynik naturalnych, takich czy innych reakcji na ową Polskę Ludową, która upadła, jej dzieje, ale także i na taką czy inną politykę historyczną — również wtedy, gdy jej tak jeszcze w sferze politycznej na ogół nie nazywano — lansowaną głównie przez bardziej lub mniej wpływowe grupy interesów politycznych i ekonomicznych w Polsce po 1989 r. oraz różne kierunki ideologiczne i polityczne. Upadek dyktatury z reguły budzi namiętności, także historyczne, dyskusje, spory — wszędzie tam, gdzie to miało miejsce. Tak też się stało w przypadku Polski Ludowej”⁴. Początku owych zainteresowań jak sądzę należy doszukiwać się jednak w publicystyce lat 1980–1981 oraz w dwóch publikacjach naukowych: *Ogólnopolski Społeczny Komitet Odrodzenia Ruchu Ludowego*, pomieszczonej w czasopiśmie „Wieś i Państwo” w 1990 r., i *PZPR, ZSL i SD — Komisja Współdziałania. Protokół z posiedzenia odbytego 26 X 1981 r.* opublikowanej w „Dziejach Najnowszych” w 1994, nr 1.

W 2003 r. w Bydgoszczy Tadeusz Kisielewski wydał drukiem pracę pt. *Własnym kursem. Wybór pism historycznych i politycznych z lat 1967–2003 z komentarzami*. Książka zawiera wybór czterdziestu studiów i artykułów opublikowanych w prasie codziennej oraz czasopiśmie naukowych, głównie dotyczących tematyki ruchu ludowego, transformacji ustrojowej w Polsce, pierwszych lat działalności Polskiego Stronnictwa Ludowego w III Rzeczypospolitej, Unii Europejskiej oraz relacji Polski ze wschodnimi sąsiadami. Natomiast w książce pt. *Czas przeszły terazniejszy* (Bydgoszcz 2009) wnikliwie spojrzął na dzieje swojej rodziny, licznych znajomych i kolegów oraz własną biografię na tle przemian społeczno-politycznych w powojennej Polsce. Dokonał również oceny aktualnych wydarzeń politycznych, gdyby tego nie zrobił, nie byłby sobą. Z sympatią i zrozumieniem odnosił się zwłaszcza do polityki zagra-

⁴ T. Kisielewski, *Przynajmniej w niej nie ma słowa Rzeczpospolita*, „Polska 1944/45–1989. Studia i Materiały”, 2008, t. VIII: *Historycy o badaniach dziejów Polski Ludowej. Ankieta*, s. 67.

nicznej i wewnętrznej realizowanej przez śp. prezydenta Lecha Kaczyńskiego oraz Prawo i Sprawiedliwość.

Z zakresu powojennej historii Polski opublikował w XXI w. dwie niezwykle ważne prace: *Październik 1956 — punkt odniesienia. Mozaika faktów i poglądów. Impresje historyczne* (Warszawa 2001) oraz *Partii portret własny. Polityka i świadomość w PZPR — studium upadku* (Warszawa 2011). Wnikliwe recenzje tej pierwszej opublikowali: prof. Dariusz Jarosz na łamach „Mazowieckich Studiów Humanistycznych”, prof. Stanisław Dąbrowski i dr Andrzej Smoliński w „Dziejach Najnowszych” oraz prof. Andrzej Nowak w „Arcanach”. Z kolei prezentacja drugiej odbyła się w Sejmie (w klubie dyskusyjnym książki historycznej) na kilkanaście dni przed śmiercią profesora, już bez udziału Autora. Pracę prezentowali: prof. Wojciech Polak, dr Zbigniew Girzyński i niżej podpisany.

Cały dorobek naukowy prof. Tadeusza Kisielewskiego opiewa na około 400 publikacji. W sumie wydał 12 monografii i 5 wyborów dokumentów. Jego studia i artykuły były drukowane na łamach najbardziej renomowanych polskich czasopism historycznych, w: „Dziejach Najnowszych”, „Kwartalniku Historycznym”, „Rocznikach z Dziejów Ruchu Ludowego”, „Studiach z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej” i „Mazowieckich Studiach Humanistycznych”. Przez wiele lat aktywnie uczestniczył w pracach kilku zespołów redakcyjnych czasopism naukowych: „Dziejów Najnowszych”, „Studiów z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej” — wydawanych przez Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk, „Świata Idei i Polityki” — czasopisma Instytutu Nauk Politycznych Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy oraz był redaktorem naczelnym „Roczników z Dziejów Ruchu Ludowego”.

Tadeusz Kisielewski był nie tylko wybitnym naukowcem i nauczycielem akademickim. Aktywnie zaangażował się również, o czym była już mowa, w działalność polityczną w strukturach Zjednoczonego Stronnictwa Ludowego. W 1980 r. stanął na czele redakcji „Zielonego Sztandaru”, forsował wówczas daleko idące przemiany w ruchu ludowym. Jak sam podkreślił po latach, „prowadziłem pismo w sposób sympatyzujący z «Solidarnością»⁵. Był jednym z tych działaczy ZSL, którzy dążyli do usamodzielnienia ludowców spod wpływów PZPR. Jako redaktor naczelny pisma zadbał zwłaszcza o to, aby czytelnicy na bieżąco otrzymywali prawdziwy obraz przemian w Polsce lat 1980–1981. Z jego inicjatywy dziennikarze „Zielonego Sztandaru” wyjeżdżali do tych miejscowości, w których rozgrywały się kluczowe wydarzenia konfliktu władze komunistyczne — NSZZ „Solidarność”. „Zielony Sztandar” z dnia na dzień obszernie i rzetelnie relacjonował m.in. kryzys bydgoski w marcu 1981 r. czy też rozmowy w Ustrzykach Górnych, kiedy ważyły się losy NSZZ „Solidarność” Rolników Indywidualnych. Tym zraził do siebie część zeteselowskiego establishmentu, grono tych partyjnych kunktatorów, którzy w obawie o własną przyszłość nie zamierzali ryzykować kariery. Nie było więc dziełem przypadku, że po wprowadzeniu stanu wojennego 13 XII 1981 r. złożył rezygnację ze stanowiska, o czym poinformowała Rozgłośnia Polska Radia Wolna Europa. Od lutego 1982 r. kierował Zakładem Historii Ruchu Ludowego i redakcją „Roczników Dziejów Ruchu Ludowego”. Jak sam zauważył, „postanowiłem trzymać Zakład jak najdalej od polityki ZSL, na ile się to oczywiście dało, a równocześnie podejmować te wątki historyczne, które do niedawna były niechętnie przez polityków, może nie wszystkich, ale wielu, widziane [...]”⁶. Za Jego kadencji redakcja przygotowała m.in. monotematyczne numery dotyczące agraryzmu, Wincentego Witosa i roli ruchu ludowego w dziejach Polski. Pracę w zakładzie i redakcji stra-

⁵ T. Kisielewski, *Czas przeszły...*, s. 149.

⁶ *Ibidem*, s. 151.

cił jednak we wrześniu 1988 r. Jednocześnie został wykluczony z kierowniczych struktur ZSL. Pokutował wówczas za całokształt swojej działalności w ruchu ludowym. Będąc już poza strukturami stronnictwa, zainicjował prace związane z utworzeniem opozycji wobec kierownictwa ZSL. Był jednym ze współtwórców Ogólnopolskiego Społecznego Komitetu Odrodzenia Ruchu Ludowego. Owa inicjatywa zbiegła się w czasie z działalnością gen. Franciszka Kamińskiego, który dążył do reaktywowania Polskiego Stronnictwa Ludowego. Tę ostatnią wykorzystali liderzy ZSL i prawie w komplecie przeszli do PSL. Ogólnopolski Społeczny Komitet Odrodzenia Ruchu Ludowego wybrał inną drogę i zamierzał zbudować nowe stronnictwo od podstaw. Owego pomysłu nie udało się jednak nigdy zrealizować. Prof. Tadeusz Kisielewski pozostał więc na uboczu wydarzeń politycznych po 1989 r., aczkolwiek dwukrotnie był doradcą wicepremierów Romana Jagielińskiego i Mirosława Pietrewicza. Poświęcił się natomiast nauce i dydaktyce akademickiej, którym to zajęciom pozostał wierny do końca życia. Z ostatnich publikacji Profesora wyróżniłbym zwłaszcza kilkanaście artykułów recenzyjnych pomieszczonych w „Dziejach Najnowszych”, w tym przygotowany z dużą znajomością rzeczy tekst pt. *Polityka, która nie mogła być urzeczywistniona. Stanisław Mikołajczyk w dokumentach aparatu bezpieczeństwa* („Dzieje Najnowsze”, 2011, nr 3).

Prof. Tadeusz Kisielewski zmarł po krótkiej i nieuleczalnej chorobie w Otwocku 22 II 2012 r. Na zawsze pozostanie w pamięci członków redakcji i czytelników „Dziejów Najnowszych”.

Tadeusz Wolsza
Warszawa